

De Havenpissebed in Amsterdam

Vanaf maart 1993 tot en met september 1996 heb ik 'Groot Amsterdam' (van Ruigoord tot en met Zuiderwoude en van Oude Meer tot en met Hinderdam) geïnventariseerd op ongewervelde bodembeestjes. Een van de opvallendste verspreidingspatronen is dat van de Havenpissebed. Dit artikel is een vervolg op dat van BERG (1993).

INLEIDING

De verspreiding en de ecologie van de Havenpissebed in Nederland is redelijk goed onderzocht (BERG, 1993). Na 1977 waren uit de literatuur nog maar zes waarnemingen bekend. Tijdens de inventarisatie van 'Groot Amsterdam' in het kader van het European Invertebrate Survey (EIS), Nederland, werden nieuwe waarnemingen van deze soort gedaan. De 16 waarnemingen uit 1993-1995 in de omgeving van Amsterdam vormen een waardevolle aanvulling op de bekende vindplaatsen.

De gegevens zijn reeds verwerkt in de voorlopige atlas van de Nederlandse landpissebedden (BERG, 1996; zie ook de boekbespreking in *Natura* 93[10]). De atlas geeft echter ook de gegevens weer van voor de afsluiting van de Zuiderzee waardoor het verspreidingsbeeld niet de huidige verspreiding weergeeft. De verzamelde gegevens worden in dit artikel gepresenteerd.

VROEGERE VERSPREIDING

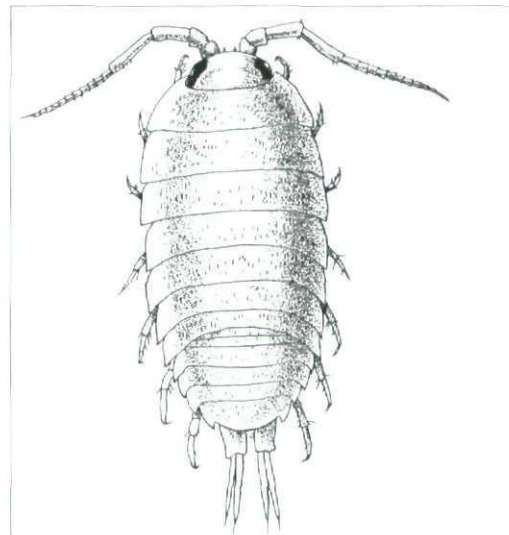
De Havenpissebed kwam vroeger voor langs de Zuiderzeekust bij Amsterdam. Zo vermeldt HOLTHUIS (1954) een vondst uit 1914. Na de afsluiting van de Zuiderzee, in 1932, vermeldt HOLTHUIS (1956) de soort langs het IJsselmeer bij Amsterdam (1936) en Pampus (1934). Langs de Zaan bij Zaandam kwam de Havenpissebed voor tot 1939 (Veen, 1943). Uit de periode hier-

na zijn uit de literatuur geen vermeldingen meer bekend. Het lijkt waarschijnlijk dat de Havenpissebed tot enige jaren na de afsluiting van de Zuiderzee een ononderbroken verspreidingsgebied had van IJmuiden, via het Noordzeekanaal, tot langs de IJsselmeerkust. Door de verzouting van het IJsselmeer is de soort daar in de loop der tijd uitgestorven. BERG (1993) vermeldt dan ook dat deze soort zeker niet meer voorkomt op de oude lokaties bij Amsterdam. Daarmee leek het verhaal over deze soort bij Amsterdam voorbij.

HUIDIGE VERSPREIDING

In 1994 werd langs de Danzigerkade in het westelijke havengebied een grote populatie van de Havenpissebed ontdekt. De langsfietsende heer keek om alsof er een gevaarlijke gek rondliep toen ik luid uitriep: *Ligia!* Het betrof een populatie bestaande uit voornamelijk grote dieren van twee tot drie centimeter, waaruit valt af te leiden dat het om een minimaal anderhalf jaar oude populatie gaat. De inventarisatie van Amsterdam is in 1996 voorlopig afgesloten. Voor de Havenpissebed is het verspreidingsbeeld waarschijnlijk vrijwel compleet (figuur 2).

Het ontbreken in de Amerikahaven, Westhavens en enkele kleinere havens in het westelijke havengebied is terug te voeren op het ontbreken van geschikt habitat (losse basaltblokken met voldoende schuilmogelijkheid en begroeid met darmwier)

Figuur 1: De Havenpissebed
Uit HUWAE, 1977

en op de sterke olieverontreiniging op enkele plekken met ogenschijnlijk geschikt habitat.

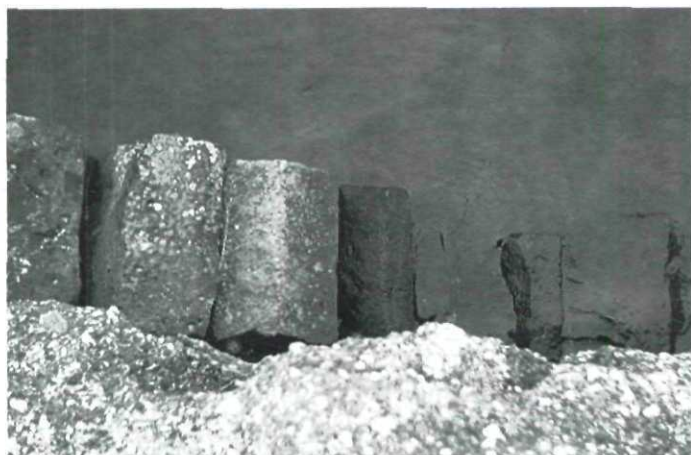
Figuur 2 geeft de huidige verspreiding in Nederland weer, zonder de oude waarnemingen langs de voormalige Zuiderzee. De inventarisatie van Amsterdam voegt aan de gegevens van voor 1994 vier hokken toe. In twee van deze hokken was de Havenpissebed ook bekend van oude waarnemingen (HOLTHUIS, 1956; BERG, 1993).

PERIODE TUSSEN DE WAARNEMINGEN

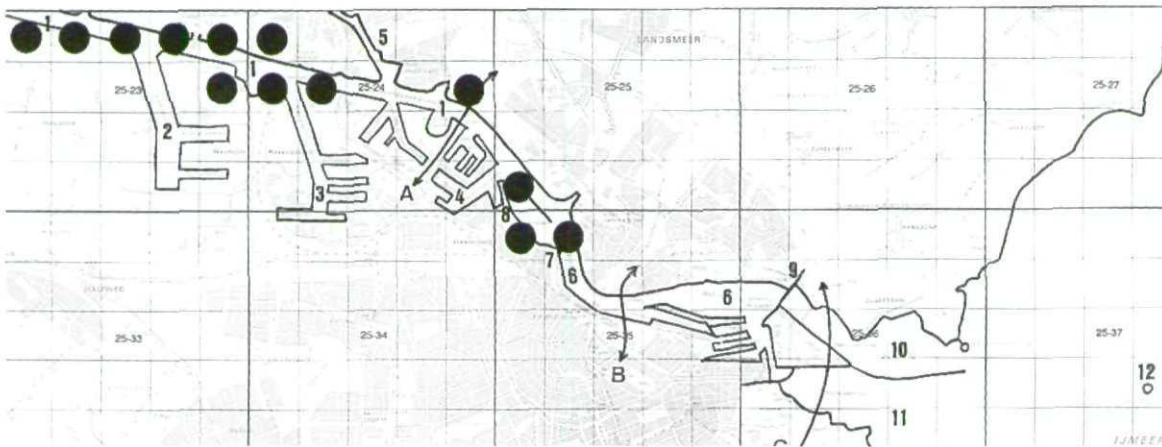
Toen bekend was dat de Havenpissebed nog steeds voorkwam in Amsterdam, heb ik contact opgenomen met Martin Melchers. Het leek goed mogelijk dat hij bij zijn inventarisaties in Amsterdam wel eens op de Havenpissebed gestuit was zonder te weten om welke soort het ging. En inderdaad, na mijn beschrijving van het beest vertelde hij dat hij in de jaren zeventig wel eens beesten gezien had die aan mijn omschrijving voldeden. Regelmatig zag hij ze in het westelijk havengebied. De Havenpissebed werd door vissers als aas gebruikt. De bevestiging kwam toen hij mij in september 1994 'zo'n beest' afkomstig van de westoever van de monding van de Westhaven opstuurde: het was inderdaad een Havenpissebed. De soort lijkt dus terug van (nooit) weggeweest.

ECOLOGIE EN VERSPREIDING

Figuur 2 geeft aan dat ten oosten van het

De basaltblokken waarop de Havenpissebed zijn habitat heeft
Foto: auteur

Figuur 2: Verspreidingskaart van de Havenpissebed in 'Groot Amsterdam' naar inventarisatiekaart Ecologische Atlas Amsterdam (Dienst Stadsecologie).

1 Noordzeekanaal, 2 Amerikahaven, 3 Westhavens, 4 Kleinere havens, 5 Zijkanaal G, 6 Het IJ, 7 Stenen Hoofd, 8 Danzigerkade, 9 Sluizen (grens jaargemiddeld chloridegehalte van 1200 mg/l), 10 Buiten IJ, 11 IJmeer en 12 Pampus.
A Hemveer, B Veer Centraal Station-Noord en C Schellingwouderbrug.

Stenen Hoofd geen havenpissebedden voorkomen. Het gebied is zeer intensief onderzocht, zodat eventuele restpopulaties zeker opgemerkt zouden zijn. De verspreiding komt sterk overeen met die van de Brakwatersteurkrab (*Palaemonetes varians*), een soort van brakke wateren (MELCHERS & TIMMERMANS, 1991). Geschikt habitat is echter wel aanwezig. Het jaargemiddelde chloridegehalte (1200 mg/l) lijkt ook geen beperking. Beschouwen we de chloridegehalten in dit deel van het Noordzeekanaal/IJ nader, dan blijken er grote schommelingen op te treden (Ingenieursbureau Amsterdam, 1991). Regelmatig daalt het gehalte tot 600 of 800 mg/l. De Havenpissebed heeft minimumgehalten van 1200 mg/l nodig om zich te kunnen handhaven. Westelijk, vanaf het Stenen Hoofd, wordt nog aan deze voorwaarde voldaan.

CONCLUSIE

Uit waarnemingen van HOLTHUIS (1959) blijkt de Havenpissebed voor te komen rond Amsterdam, zowel in het westelijke (Zaandam) als het oostelijke deel (Pampus) van het onderhavige inventarisatiegebied. Berg (1993) geeft de verspreiding weer zoals die in 1993 bekend is. Omdat geen recente waarnemingen voorhanden waren, werd in het artikel geconcludeerd dat deze soort rond Amsterdam niet meer zou komen. Matty Berg (pers. med.) verwachtte echter wel dat deze soort met deze intensieve inventarisatie mogelijk gevonden kon worden als er aan de ecologische eisen van deze soort werd voldaan. De verwachting bleek uit te komen. De soort komt, als gevolg van verzoeting van het gebied, nu nog voor tot aan het

Stenen Hoofd. Het is jammer dat uit de periode tussen de afsluiting van de Zuiderzee en de huidige waarnemingen weinig gegevens voorhanden zijn. De Havenpissebed heeft langs de IJsselmeeroever bij Amsterdam lange tijd na de afsluiting stand kunnen houden. In 1954 was zij in ieder geval niet meer aanwezig (HOLTHUIS, 1954). De invloed van de verzoeting op de verspreiding van deze soort is daarmee een grotendeels onbeschreven blad gebleven.

Dankwoord

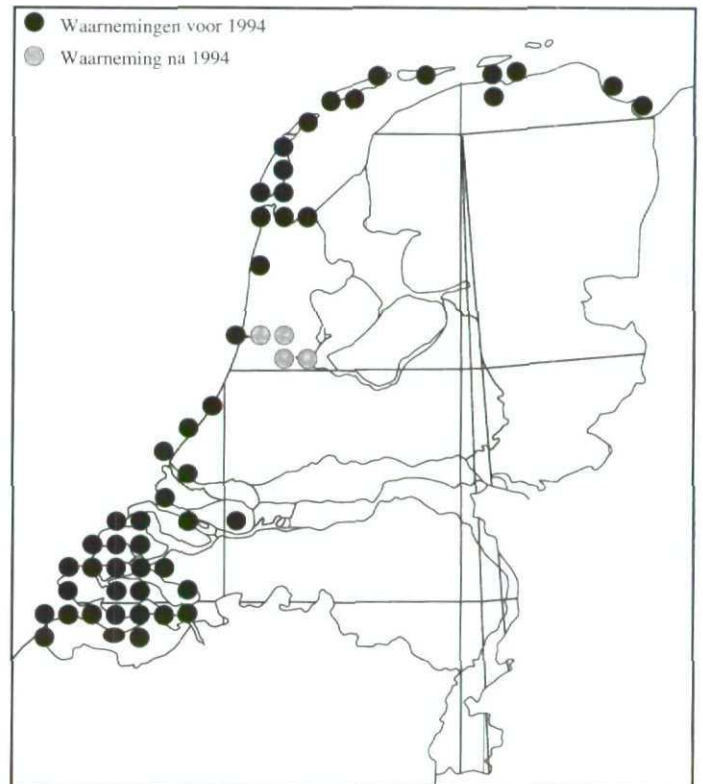
Met dank aan Matty Berg en David Tempelman die het artikel kritisch doorlezen en waardevolle aanvullingen gaven.

Literatuur

BERG, M. (1993), De ecologie en verspreiding van de Havenpissebed. *Natura* 90(8): 178-182.
BERG, M.P. (1996), Preliminary atlas of the terrestrial isopods of the Netherlands. Dept. Ecology & Ecotoxicology, Section Soil Ecology, VU rapport D95006/ Communication EIS-Nederland no. 77: 56 pp.

HOLTHUIS, L.B. (1954), Crustacea Decapoda. In: De Beaufort, L.F. (ed.) *Veranderingen in de flora en fauna van de Zuiderzee (thans IJsselmeer) na afsluiting in 1932*: 209-219.
HOLTHUIS, L.B. (1956), Isopoda en Tanaidacea (KV). In: Boschgraaf H. (ed.) *Fauna van Nederland XVI*. 280 pp.
HUWAE, P.H.M. (1977), De isopoden van de Nederlandse kust. *Wet. Med. KNNV* 118. 24 pp.
Ingenieursbureau Amsterdam (1991), Berekening chloridebelasting op oppervlaktewateren ten gevolge van ontziltzing van Noordzeezand bestemd voor Nieuw-Oost eerste fase. *Stedelijk Beheer rapport 700014*. 25 pp.
MELCHERS, M. & G. TIMMERMANS (1991), Haring in het IJ, de verborgen dierenwereld van Amsterdam. *Stadsuitgeverij Amsterdam*. 243 pp.
VEEN, A.J. (1943), De invloed van het IJsselmeerwater op de Zaan en omgeving. *Handel. Hydrobiol. Cl.* 5: 8-15.

M. Soesbergen
Eksterstraat 12
1021 EC Amsterdam

Figuur 3: Verspreiding van de Havenpissebed in Nederland voor en na 1994. Naar BERG (1996),